

BEFORE THE WAITANGI TRIBUNAL
TE ROOPU WHAKAMANA I TE
TIRITI O WAITANGI

Wai686#W5
Wai349#A15
Wai720#A5
Wai778 #A15

IN THE MATTER of the Treaty of Waitangi Act 1975

AND

IN THE MATTER of the Hauraki Inquiry District

AND

IN THE MATTER of a claim by Te Wiremu Mataia Nicholls, Tamatehura Mataia Nicholls, Wharenui Piahana and Te Runanga o Ngati Tamatera for and on behalf of themselves and all the descendants, whanau and hapu and the constituent whanau and hapu of the NGATI TAMATERA of the MARUTUAHU TRIBAL CONFEDERATION

HE KORERO A TE WIREMU MATAIA NICHOLLS E PA ANA KI NGA WAAHI
TAPU O NGATI
TAMATERA

Rangitauira & Co
Barristers and Solicitors
P O Box 1693
DX JP30025
ROTORUA

Ph: 07 348 0034 Fax: 07 3462933

e-mail: rangitauira.office@clear.net.nz

Counsel Acting: John David Rangitauira and Haimona Hemi Te Nahu

Mai I te tau ihu ko Moehau, tae atu ki te taurapa ko Te Aroha.
 Ka taa rehua I waenganui ko te Puke o Raka.
 1 mihi ana ki te whenua, e tangi ana ki te Tangata
 Tihei Mauriora!

Ko Moehau te Maunga
 Ko Waihou te Awa
 Ko Tiikapa te Moana
 Ko Hauraki te Whenua
 Ko Marutuahu te Tangata
 Ko Tamatera te Tupuna

1. Ko **TE WIREMU MATAIA NICHOLLS** ahau no **NGATI TAMATERA**. Hei korero mo nga waahi tapu e mohiotia ana e au mai I nga korero o aku kuia koroua o nehera.

2. Ka rarangitia nga ingoa o nga wahi tapu e whai ake nei;

Takapu	=	Tikapa Mauri/Te Arawa/Tainui	Waikawau
Kamakamakura Point	=	Pa site	Waikawau
Tamatera Pa	=	Burial site	Umungawha
Koputauaki	=	Pa site	Koputauaki
Tahunatore	=	Burial site	Koputauaki
KotiKoti Weka	=	Burial site	Koputauaki
Te Hokowhitu	=	Battle and burial ground	Koputauaki
Tokowhero	=	Burial ground	Umungawha
Motupohokuo	=	Battleground	Umungawha
Oamaru	=	Pa	Oamaru Bay
Kikowhakarere	=	Battle ground	
Raupa Pa, Waiwhau	=	Ngati Tamatera Kahureremoalanded at Raupa	
Parawai	=	Pa	Thames
Totara Pa	=	Burial Marutuahu	Thames
Kauaeranga	=	Burial	Thames
Waiaro	=	Pa/Burial	MtMoehau

Puketeitei		Burial	
Otaututerangi	Pt	Burial	
Takitimu	=	Pa/Burial	Papaaroha
Te Paeroa	=	given by Tamatera	
Te Kanihi	=	Burial site	
Opouri Point	=	Burial site	
Papaaroha	=	Pa	
Te Mata		3 pa sites	Waikawau
Tapuariki	=	Pa/Burial site of Te Moananui-	Paeroa
Tuputetaiheke	=	Burial site	Paeroa
Kopurarahi	=	Burial site	
Puketotara	=	Burial site	Komata
Taharua	=	Burial/Pa (Te Tahuna Pa)	Komata
Waihi	=	Waiau creek Paora Te Putu, Hi kei	Nukurewa
Whitikarea & Kouturahi		Marutuahu	Tamatera

He korero aku mo etahi o enei wahi tapu. Naku te ki no Ngati Tamatera enei waahi tapu engari mehemea ka tiriohia ake nei etahi o aku whanaunga ki enei o aku korero ka whakahengia tenei taku whakahoki na ratou a ratou korero naku aku.

TIKAPA MAURI

Ko te ingoa o te moana ko "Tikapa Moana". I te wa o te hekenga nui o nga waka i tae mai a Te Arawa raua ko Tainui ki Tikapa Moana. I tau mai ai ki te wahi e kii a nei Ko "Takapu" i whakatau te mauri o nga waka ki runga i tenei motu. No muri mai i haere pera atu a Tainui ki tona waahi i hoki penei mai a Te Arawa ki Te Moana a Toi

TAMTERA PA

I konei te whare tipuna tuatahi ko "Te Pai o Hauraki". No muri mai i whakanuku mai tenei whare ki Waiaro i te taha o Tikapa Moana ki Moehau.

No muri mai ano i whakanuku mai tenei whare ki Kawhitiwhiti, tera taha o te awa o Ohinemuri, ki reira ka huri te ingoa ki "Te Whakahaere O Hauraki" Katahi ka nekehia ano ki tetahi wahi tata tonu atu ki Kawhitiwhiti ana i whakahoki atu te ingoa ano ki "Te Pae O Hauraki". Engari ka tapaina te ingoa ki "Te Pai O Hauraki" hei whakakotahi i nga hapu. Ko nga tupuna rongonui o tenei marae ko "Tupaea" ko "Paaka" ko "Potiki" ko "Paraku", ko "Rihitoto", ko "Te Moananui" ko "Paora Te Putu"

6. KOPUTAUAKI

He ana hohonu kei tenei waahi, hei tanumia ai nga tupapaku o Ngati Tamatera. I konei tetahi pa tawhito o te hapu o Te Matewaru hapu o Ngati Tamatera. He marae ano ko "Koputauaki" te ingoa kei raro i te pa. Kua ngaro te whenua nei i te moana.

7. TAHUNATORE

I te matenga o Paora Te Putu i nehungia ia e tana rahinga ki konei. No nga tikanga o mua i hahu ana koiwi mo te whakahoki atu ki Kopurarahi i Ohinemuri.

8. TE HOKOWHITU

I konei i pakanga a Ngati Tamatera raua ko Ngati Huarere. Whitu rau i mate ai. No reira te ingoa.

9. KIKOWHAKARERE

1 konei i pakanga ai a Ngati Tamatera raua ko Ngati Hei. Ahakoa i toa a Ngati Tamatera ka whakamoea ratou ki a ratou ka noho a Ngati Hei ki konei.

10. WAIARO

He pa tawhito, he urupa hoki i konei. Ka tanumia ai a Ngati Tamatera me era atu o Marutuahu.

11. OTAUTU POINT

No Ngati Huarere te tupuna a Otaututerangi. Ko te roanga o te ingoa o tenei waahi ko "Otaututerangi". He pakanga i waenganui i a Marutuahu raua ko Ngati Huarere i te wa i ora ana tenei tupuna. I te kitenga atu i nga waka o Marutuahu i haere te koroua nei ki tetahi toka i waho o te waahi nei tatari ai

mo te hoariri. I mohiotia ai e te tupuna nei ka matemate katoa a tana iwi. Katahi ka whakaaro me tuku i a ia me mate kia ora ai tana iwi.

12. TAKITIMU POINT

I tau mai te waka a Takitimu ki konei i ana haerere.

13. TE PAEROA

He whenua tuku aroha ki a Nga Puhi. I reira tetahi whare ko "Te Pihanga" te ingoa. I haere mai a Tawhiao te Kingi ki te noho ki konei mo te Whakata.

14. KOPURARAHİ

He wahi tupapaku tenei ki Ohinemuri mo nga kirimate o Ngati Tamatera mai Moehau, Koputauaki me Papaaroha. I whakatangia e ratou ki Matariki katahi ka rere atu ma runga i nga waka i te awa o Waihou. Mai i Waihou ki te awa o Ohinemuri tae noa ki tenei wahi ko Kopurarahi.

15. MATAORA BAY

Ahakoia he whenua tuku tenei ki Ngati Porou i nga ra o mua i tanumia ai nga tupapaku o Ngati Tamatera ki konei. Ta matou hiahia me whakahoki mai enei waahi tapu ki a Ngati Tamatera.

16. WAIHI

He urupa kei tenei waahi i te taha o te awa o Waiau. Ko nga tupuna o Ngati Tamatera i nehungia i konei, ko Nukurewa, Tikitearoha, ko Hikie. I mate ratou i nga pakanga waenganui i a Marutuahu raua ko Ngai Te Rangi.

17. OKUKURU PA

He pa no te tupuna o Ngati Tamatera o Taraia. Tata tenei Pa ki Otawhiti waahi o Waihi. No reira tenei mutunga, me waiho ma te atua mana e whakato te puru puru mai i roto i a tatou, ratou te hunga mate ki a ratou, tatou te hunga ora ki a tatou, tena koutou tena koutou tena koutou katoa.

TE WIREMU MATAIA NICHOLLS

DATE